

The Function of Logotherapy in the Novel "Al-Noum fi Haql al-Karaz" by Azhar Jergis Based on Viktor Frankl's Theory

Original Article

Received: 2025/01/27

Accepted: 2025/08/20

Ali Khaleghi^{1*}, Hasan Najafi¹

1. Department of Arabic Language and Literature Education, Farhangian University, Tehran, Iran.

EXTENDED ABSTRACT

Statement of the Problem and Objective: Given that the novel *Sleeping in a Cherry Orchard* (*Al-Nūm fī Haql al-Karaz*) by Azhar Jergis deeply explores themes of spiritual turmoil, loss of identity, and the search for peace in two contrasting environments—Iraq and Norway—this study seeks to analyze the function of Logotherapy, Viktor Frankl's existential school of thought, within the novel. The work's emphasis on the quest for meaning in life, disillusionment, and moral struggle makes it an ideal ground for the application of Frankl's theory. The central question addressed is: How does Azhar Jergis employ the three core components of Logotherapy—creative values, experiential values, and attitudinal values—to portray his characters' confrontation with suffering, inequality, and their pursuit of meaning and serenity? Furthermore, the research examines how the notions of divine unity (*Tawhid*) and the afterlife (*Ma'ad*) operate as tools that link the experience of death to a sense of existential meaning and inner peace. The primary objective of this research is to analyze and explain the function of Viktor Frankl's Logotherapy in *Sleeping in a Cherry Orchard*. The secondary objectives are: (1) to examine and interpret the direct and indirect implications of the novel through the lens of Logotherapy; (2) to identify the techniques through which the author enables his characters to find meaning in life through human experiences, moral values, and suffering; (3) to clarify the role of divine unity and the afterlife in connecting the confrontation with death to inner peace; and (4) to substantiate that the novel is not merely a narrative work but also a philosophical exploration of the meaning of life, reflecting the principles of Frankl's therapy of meaning.

Methodology: This study applies a *descriptive-analytical method* to explore Viktor Frankl's theoretical components within Azhar Jergis's *Sleeping in a Cherry Orchard*. Data were gathered through library research and direct textual analysis of the novel. Each of Frankl's core concepts—creative, experiential, and attitudinal values—was traced in the text, with corresponding evidence analyzed to determine how they contribute to the work's overall philosophical and psychological dimensions.

Discussion and Analysis: Azhar Jergis's *Sleeping in a Cherry Orchard* is grounded in profound Logotherapeutic concepts that draw from diverse value systems and universal human experience. Logotherapy in this novel is not confined to individual crises but expands to encompass cultural and transnational dimensions, defining life in broader and more complex terms. Emotions and experiences intrinsic to human nature are presented as essential instruments for constructing meaning, particularly in the face of spiritual turmoil, leading to balance and inner peace. According to Jergis, endurance of pain and suffering yields meaning only when it leads to liberation from distress and the attainment of security—security from the threats of death, infanticide, and genocide, all of which are thematically rooted in the post-war and occupied Iraq depicted in the novel. Likewise, guilt is reinterpreted through an ethical and altruistic lens: the protagonist perceives the shame of his lost literary gift as a means of serving others, transforming guilt into purpose and suffering into redemption. Through such portrayals, Jergis translates existential struggle into a journey of moral self-realization consistent with Frankl's principles.

Findings: The findings indicate that Jergis employs human experience, moral values, suffering, and other meaning-giving elements to help his characters transcend despair and resist the injustices of life. He defines the attainment of peace amid mortality through the dual framework of divine unity and belief in the afterlife. Death serves as a central motif, approached from two distinct perspectives. The first, rooted in faith, views death as an opportunity for union with divine mercy—mirroring Frankl's assertion that meaning can be found even in suffering and finitude. The second perspective, based on nihilism, regards death as the absolute end of existence, resulting in alienation, addiction, and despair. The ethical principles embodied in the novel—resistance, justice, altruism, and self-sacrifice—align directly with Frankl's Logotherapy, illustrating that the salvation of humanity arises through meaning-making, moral steadfastness, and compassionate action. Ultimately, *Sleeping in a Cherry Orchard* emerges not merely as a story but as a literary enactment of Logotherapy's central idea: that life retains meaning under all circumstances, even amid suffering and loss.

Keywords: Logotherapy; existentialism; Azhar Jergis; *Al-Noum fi Haql al-Karaz*; Viktor Frankl.

How to cite this article: Khaleghi, Ali and Najafi, Hasan, 2025, "The Function of Logotherapy in the Novel "Al-Noum fi Haql al-Karaz" by Azhar Jergis Based on Viktor Frankl's Theory", *Arabic Literature Criticism*, 16, 1 (30): pp. 182-201.

*corresponding Author Email Address: a.khaleghi@cfu.ac.ir

DOI: 10.48308/jalc.2025.238471.1372

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

المقالة الأصلية

تاريخ الاستلام: ١٤٠٣/١١/٠٨

تاريخ القبول: ١٤٠٤/٠٥/٢٩

على خالقي^١، حسن نجفي^٢

فاعلية العلاج بالمعنى في رواية «النوم في حقل الكرز» لأزهر جرجيس وفقاً لنظرية فيكتور فرانكل

الملخص المبسوط

بيان المسئلة والهدف: بما أنَّ رواية «النوم في حقل الكرز» لأزهر جرجيس تتناول بعمق الاضطرابات النفسية، وفقدان الهوية، والسعي لإيجاد الطمأنينة في بيئتين مختلفتين، العراق والنرويج، يسعى هذا البحث إلى دراسة وتحليل وظيفة العلاج بالمعنى (اللغوثيريا) لفكتور فرانكل في هذه الرواية. فالرواية، بتكيزها على البحث عن معنى الحياة، وفقدان الهوية، والشعور بالإحباط، توفر أرضية مناسبة لتطبيق نظرية فرانكل. تكمن المشكلة الرئيسة في كيفية استخدام أزهر جرجيس للمكونات الثلاثة الأساسية للعلاج بالمعنى (قيم الإبداع، وقيم التجربة، وقيم الاتجاه) لتصوير سعي الشخصيات لمواجهة المعاناة، وعدم المساواة، وإيجاد المعنى والطمأنينة. كما يهدف البحث إلى دراسة كيفية عمل المفاهيم التوحيدية ومفهوم المعاد في الرواية كأدوات لربط مواجهة الموت بالمعنى والسلام الداخلي. الهدف الرئيس لهذا البحث هو تحليل وتوضيح وظيفة العلاج بالمعنى لفكتور فرانكل في رواية «النوم في حقل الكرز». وتشمل الأهداف الفرعية ما يلي: دراسة وتحليل الدلالات المباشرة وغير المباشرة للرواية بناءً على مبادئ اللغوثيريا؛ تحديد الطرق التي استخدمها الكاتب لمساعدة الشخصيات على الوصول إلى معنى الحياة من خلال التجارب الإنسانية، والقيم الأخلاقية، والمعاناة؛ وإثبات أن رواية «النوم في حقل الكرز» هي قصة في سعي فلسفي وراء معنى الحياة وانعكاس لمبادئ العلاج بالمعنى.

المنهجية: اعتمد البحث على المنهج الوصفي-التحليلي لدراسة مكونات نظرية فيكتور فرانكل في رواية «النوم في حقل الكرز». تم جمع البيانات من خلال البحث المكتبي، بالرجوع إلى الكتب ذات الصلة وتحليل الرواية المذكورة، وقد تم السعي من خلال تحليل الرواية وقراءتها بناءً على نظرية العلاج بالمعنى لفرانكل، إلى استخلاص المكونات ذات الصلة، وتقديم شواهد من نص الرواية وتطبيقها بناءً على كل مكون.

المناقشة والتحليل: تقوم رواية «النوم في حقل الكرز» لأزهر جرجيس على مفاهيم عميقة للعلاج بالمعنى، والتي لها جذور في الأنظمة القيمية والتجارب الإنسانية المختلفة. العلاج بالمعنى لا يقتصر على المواقف الفردية فحسب، بل يرتبط أيضاً بمفاهيم أوسع مثل التجارب الثقافية والعبارة للحدود الوطنية، لتعريف الحياة بأبعاد أكثر نراءً. في هذا العمل، يتم طرح الاعتماد على العواطف والتجارب التي تنبع من جوهر الإنسان كأداة لإضفاء المعنى على الحياة. ويجلب هذا النهج، خاصة عند مواجهة الأزمات النفسية، شعوراً عميقاً بالهدوء والتوازن. في اتجاه جرجيس، لا تؤدي المعاناة والألم إلى العلاج بالمعنى والفهم الحقيقي للحياة إلا عندما تتمكن من تحقيق التحرر من الظروف الصعبة والوصول إلى حالة من الأمان. ويشمل هذا الأمان النجاة من انعدام الأمان، والموت، وقتل الأطفال، والإبادة الجماعية؛ وهي قضايا تم تسليط الضوء عليها في سياق الظروف السائدة في العراق تحت الاحتلال الأمريكي. كما أن مواجهة الشعور بالذنب في هذه القصة تكسب معنى في ضوء نظرة أخلاقية وتضحية؛ أي السعي لإحلال الطمأنينة ودعم الآخرين. وفي هذا السياق، يفسر بطل القصة الخجل والذنب الناتجين عن إضاعة موهبته الأدبية في قالب خدمة للبشر، وبهذه الطريقة يضيف معنى جديداً على حياته.

الإنجازات: تظهر نتائج البحث أن أزهر جرجيس في روايته قد استخدم التجارب الإنسانية، والقيم الأخلاقية، والمعاناة، وغيرها من مكونات إضفاء المعنى على الحياة، بهدف مواجهة الصدمات النفسية والتغلب على عدم المساواة والظلم في الحياة. علاوة على ذلك، فقد عزف الوصول إلى الطمأنينة في مواجهة الموت من خلال منظور الفكر التوحيدي والاعتقاد بالمعاد، فالموت هو أحد المكونات الرئيسة في هذه القصة، وقد تم تناوله من منظورين مختلفين: الأول، نظرة تقليدية قائمة على المعتقدات الدينية، حيث يُعرّف الموت كفرصة للقرب من رحمة الله، وبالتالي يبرز نهج العلاج بالمعنى الذي طرحه فيكتور فرانكل. وفي المقابل، يقوم النهج الثاني على العدمية، ويرى الموت نقطة النهاية للحياة، مما يؤدي في النهاية إلى الاكتئاب، والإدمان على الكحول، والشعور بانعدام القيمة. تتوافق القيم الأخلاقية المطروحة في قصة أزهر جرجيس تماماً مع العلاج بالمعنى لدى فرانكل، لأن أفكار وسلوكيات شخصيات القصة تستند إلى مبادئ مثل المقاومة، والعدالة، والإيتار، ونكران الذات، وغيرها من القيم الأخلاقية؛ وهي مبادئ لا تجعل إنقاذ البشرية ممكناً فحسب، بل تعمل أيضاً كطريق للوصول إلى الطمأنينة وعلاج نهائي للأجساد المتعبة والمعذبة.

الكلمات المفتاحية: العلاج المعنوي، الوجودية، أزهر جرجيس، النوم في حقل الكرز، فرانكل.

١. قسم تعليم اللغة العربية وأدائها،

جامعة فرهنكيان، طهران، إيران.

الاستناد إلى هذا المقال: خالقي،

على و نجفي، حسن، ربيع وصيف

١٤٠٤ ش، «فاعلية العلاج بالمعنى

في رواية النوم في حقل الكرز لأزهر

جرجيس وفقاً لنظرية فيكتور

فرانكل»، دراسات في نقد الأدب

العربي، العدد ١ (٣٠)، السنة ١٦،

صص ١٨٢-٢٠١.

*corresponding Author Email Address: a.khaleghi@cfu.ac.ir

DOI: 10.48308/jalc.2025.238471.1372

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۰۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۲۹

علی خالقی^{۱*}، حسن نجفی^۱

کارکرد معنادرمانی در رمان «النوم في حقل الكرز» اثر أزهري جرجيس بر اساس نظریه ویکتور فرانکل

چکیده مبسوط

بیان مسئله و هدف: با توجه به اینکه رمان «النوم في حقل الكرز» نوشته أزهري جرجيس به بررسی عمیق پريشان خاطر، بی هویتی و تلاش برای یافتن آرامش در دو محیط متفاوت عراق و نروژ می‌پردازد، این پژوهش به دنبال بررسی و تحلیل کارکرد معنادرمانی (لوگوترایی) ویکتور فرانکل در این رمان است. این رمان، به‌ویژه با محوریت جست‌وجوی معنای زندگی، از دست‌دادن هویت و سرخوردگی، بستر مناسبی را برای کاربرد نظریه فرانکل فراهم می‌کند. مسئله اصلی اینجاست که چگونه أزهري جرجيس از مؤلفه‌های سه‌گانه معنادرمانی (ارزش‌های آفرینش، تجربه و نگرش) برای نشان‌دادن تلاش شخصیت‌های داستان برای مقابله با رنج‌ها، نابرابری‌ها و یافتن معنا و آرامش استفاده کرده است؟ این پژوهش همچنین قصد دارد بررسی کند که چگونه مفاهیم توحیدی و معاد در رمان به‌عنوان ابزاری برای پیوند دادن مواجهه با مرگ به معنا و آرامش درونی عمل می‌کنند. هدف اصلی این پژوهش تحلیل و تبیین کارکرد معنادرمانی ویکتور فرانکل در رمان «النوم في حقل الكرز» است. اهداف فرعی این پژوهش عبارت است از: بررسی و تحلیل دلالت‌های مستقیم و غیرمستقیم رمان «النوم في حقل الكرز» بر اساس اصول لوگوترایی؛ شناسایی شیوه‌هایی که نویسنده از طریق آنها به شخصیت‌های داستان کمک کرده تا از طریق تجربه‌های انسانی، ارزش‌های اخلاقی و رنج‌ها به معنای زندگی دست یابند؛ رمان «النوم في حقل الكرز» داستانی در جست‌وجوی فلسفی معنای زندگی و بازتابی از اصول معنادرمانی.

روش‌شناسی: این تحقیق با روش توصیفی - تحلیلی به بررسی مؤلفه‌های نظریه ویکتور فرانکل در رمان «النوم في حقل الكرز» پرداخته است. جمع‌آوری داده‌ها به‌صورت کتابخانه‌ای و با مراجعه به کتب مرتبط و تحلیل رمان مذکور بوده است. تلاش شد تا با تحلیل رمان و خوانش آن، بر اساس نظریه معنادرمانی فرانکل، مؤلفه‌های مربوطه استخراج و بر اساس هر مؤلفه شواهدی از متن رمان آورده و تطبیق داده شود.

بحث و تحلیل: رمان «النوم في حقل الكرز» از أزهري جرجيس بر مفاهیمی عمیق از معنادرمانی استوار است که ریشه در نظام‌های ارزشی و تجربیات مختلف انسانی دارد. این معنادرمانی نه تنها به موقعیت‌های فردی محدود نمی‌شود، بلکه با مفاهیم گسترده‌تری نظیر تجربیات فرهنگی و فراملیتی گره خورده است تا زندگی را در ابعادی غنی‌تر تعریف کند. در این اثر، تکیه بر عواطف و تجربه‌هایی که از ذات انسان برمی‌خیزند، به‌عنوان ابزاری برای بخشیدن معنا به زندگی مطرح شده‌اند. این رویکرد، به‌ویژه در مواجهه با بحران‌های روحی، آرامش و تعادلی عمیق را به همراه دارد. از منظر جرجيس، تحمل درد و رنج تنها زمانی به معنادرمانی و درک حقیقی از زندگی منتهی می‌شود که بتواند به رهایی از شرایط سخت و رسیدن به وضعیتی امن بینجامد. این امنیت شامل نجات از ناامنی‌ها، مرگ، کودک‌کشی و نسل‌کشی است؛ مسائلی که در بستر شرایط حاکم بر عراق اشغال‌شده توسط آمریکا برجسته شده‌اند. همچنین مواجهه با احساس گناه در این داستان در پرتو نگاهی اخلاقی و ایثارگرانه معنا می‌یابد. یعنی تلاش برای آرامش بخشیدن و حمایت از دیگران. در همین راستا، شخصیت اصلی داستان شرم و گناه ناشی از تلف‌شدن استعداد ادبی خود را در قالب خدمتی به انسان‌ها تفسیر می‌کند و بدین‌گونه معنایی تازه به زندگی خود می‌بخشد.

دستاوردها: دستاورد پژوهش حاضر نشان می‌دهد که أزهري جرجيس در رمان خود از تجربه‌های انسانی، ارزش‌های اخلاقی، رنج‌ها و دیگر مؤلفه‌های معنابخش زندگی در جهت مقابله با تکانه‌های روحی و فائق آمدن بر نابرابری‌ها و ناعدالتی‌های زندگی تعریف کرده که اینک نیل به آرامش در مواجهه با مرگ را از دریچه اندیشه توحیدی و اعتقاد به معاد تعریف کرده است. مرگ یکی از مؤلفه‌های کلیدی در این داستان است که با دو رویکرد متفاوت به آن پرداخته شده است. رویکرد نخست، نگاهی سنتی و مبتنی بر باورهای دینی است که در آن مرگ به‌عنوان فرصتی برای هم‌نشینی و تقرب به رحمت الهی تعریف شده، بدین ترتیب رویکرد معنادرمانی موردنظر ویکتور فرانکل را جلوه‌گر ساخته است. در مقابل، رویکرد دوم بر پایه پوچ‌گرایی بنا شده و مرگ را نقطه پایانی زندگی می‌داند که نتیجه آن در نهایت به افسردگی، اعتیاد به الکل و احساس بی‌ارزشی ختم می‌شود. ارزش‌های اخلاقی مطرح‌شده در داستان أزهري جرجيس کاملاً با معنادرمانی فرانکل همسو است، چراکه اندیشه‌ها و رفتار شخصیت‌های داستان بر اصولی چون مقاومت، عدالت، نوع‌دوستی، ایثار و دیگر ارزش‌های اخلاقی تکیه دارند؛ اصولی که نه تنها نجات بشریت را ممکن می‌سازند، بلکه به‌عنوان راهی برای رسیدن به آرامش و درمانی نهایی برای جسم‌های خسته و رنج‌کشیده عمل می‌کنند.

واژگان کلیدی: معنادرمانی، وجودگرایی، أزهري جرجيس، النوم في حقل الكرز، فرانکل.

۱. گروه آموزش زبان و ادبیات

عربی، دانشگاه فرهنگیان،

تهران، ایران.

استناد به این مقاله: خالقی، علی

و نجفی، حسن، بهار و تابستان

۱۴۰۴ ش، «کارکرد معنادرمانی در

رمان النوم في حقل الكرز اثر أزهري

جرجيس بر اساس نظریه ویکتور

فرانکل»، پژوهشنامه نقد ادب عربی،

ش ۱ (پیاپی ۳۰)، س ۱۶،

صص ۱۸۲-۲۰۱.

*corresponding Author Email Address: a.khaleghi@cfu.ac.ir

DOI: 10.48308/jalc.2025.238471.1372

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

۱. مقدمه

معدنرمانی از مکاتب مطرح در حوزه روان‌شناسی وین (vien viten) است که جایگاه ویژه‌ای نزد فلاسفه، ادبا، منتقدان و پژوهشگران علوم انسانی دارد و در نظرها و دیدگاه‌های ویکتور فرانکل (Viktor Frankl) به منصفه ظهور رسیده است. او که از درمان به‌وسیله معنا نیز در کنار دیگر شیوه‌های رایج روان‌شناسی بهره برده است، بنیان لوگوتراپی (Logotherapy) را در «تلاش برای یافتن معنی در زندگی و اساسی‌ترین نیروی محرک دوران زندگی هر فرد» (فرانکل، ۱۳۹۰ش: ۱۳۵) تعریف کرده است. از این رو، توجه به معنا و کارکرد آن نقطه ثقلی است که پژوهش‌ها و نقدهای ادبی را نیز حول محور خود به حرکت واداشته است. نظر به ارتباط تنگاتنگ معدنرمانی با عنصر عاطفه، به‌عنوان یکی از عناصر چهارگانه ادبیات، هر دوی آنها زیر پرچم نقد روان‌شناسی ادبیات به نقطه اشتراک می‌رسند. پیوندی که با تکیه بر «هدف غایی روان‌شناسی مبنی بر ایجاد آرامش برای ساحت وجودی انسان و پهنه ژرف ادبیات، به‌عنوان محملی برای صیقل روح و روان آدمی، تحقق بخش این آرمان است» (عابد کهخا ژاله و همکاران، ۱۴۰۱ش: ۲۰۰). از این رو، نقد و بررسی آثار ادبی از دیدگاه معناگرایی ویکتور فرانکل و کاربست آن در آثار ادبی از اهمیت وافری برخوردار است که به پژوهش‌های این حوزه رنگ و بوی تازه‌ای می‌بخشد.

رمان، به‌ویژه رمان معاصر عربی، به‌مثابه دروازه کنکاش روان و ضمیر، ابزاری برای رمان‌نویس عربی است تا «بر شی از زندگی انسان مدرن و تصویری از جامعه را در اثر خود نشان دهد و حالت‌های روحی و افکار درونی او را کاوش کند» (باحسینی و همکاران، ۱۴۰۳ش: ۳۰۵). ازهر جرجیس، رمان‌نویس و مترجم و روزنامه‌نگار معاصر عراقی، در آثار داستانی‌اش به دنبال کشف معنای زندگی و معناگرایی فلسفی روان‌شناسی است که این مهم در رمان النوم فی حقل الکرز در غایت هنر نویسنده‌گی به منصفه ظهور رسیده است، به‌گونه‌ای که در سال ۲۰۲۰ میلادی نامزد دریافت جایزه بوکر عربی شد. مضمون رمان النوم فی حقل الکرز بیان زندگی است و معنای آن در دو کشور عراق و نروژ به تصویر کشیده شده است، چنان‌که «پرشان‌خاطری در اثر بی هویتی، کوشش برای دستیابی به آرامش با بازگشت به عراق و سرانجام سرخوردگی از یافتن آن محورهای رمان را به خود اختصاص داده است» (نظری، ۱۴۰۲ش: ۹۱). از آنجا که مضمون و اتفاقات این رمان ارتباط تنگاتنگی با جهان‌بینی معنایی، جست‌وجوی حقیقت زندگی و آرامشی است که ویکتور فرانکل و سایر روان‌شناسان از آن سخن گفته‌اند، در این پژوهش، با تکیه بر آرای ویکتور فرانکل، ابتدا تعریف مختصری از نظریه معدنرمانی وی و مؤلفه‌های اصلی آن ارائه می‌شود؛ سپس، ضمن بررسی دلالت‌های مستقیم یا غیرمستقیم رمان النوم فی حقل الکرز اثر ازهر جرجیس، کاربست مؤلفه لوگوتراپی در اثر مذکور بررسی می‌شود تا پاسخ درخوری برای این پرسش به دست آید: چگونه توجه به معنا و مقارن‌های مفهومی نظریه ویکتور فرانکل در رمان النوم فی حقل الکرز قابل پیگیری است؟

۱-۱. پیشینه پژوهش

براساس جست‌وجوهای انجام‌شده، پژوهش‌های مرتبط با رمان النوم فی حقل الکرز به شرح ذیل است:
علی سعد کریم، در ۲۰۲۴م، مقاله‌ای با عنوان «تمثالات الخوف في رواية النوم في حقل الکرز لأزهر جرجیس» نگاشته که

در آن به بحران‌های مرتبط با ترس پرداخته است. در طول رمان، رمان‌نویس توانسته است درد عراق درگیر آوارگی و کشتار را روشن سازد. نویسنده در این مقاله بیشتر بر مفهوم ترس و ارتباط آن با هویت پرداخته است که با موضوع مقاله ما تفاوت دارد. احمد حسین نیز مقاله‌ای با موضوع «شعرية الخطاب الروائي في رواية النوم في حقل الكرز» در ۲۰۲۴ منتشر کرد. او در این پژوهش سعی کرده است گفتمان روایی در رمان النوم في حقل الكرز را بررسی و تحلیل کند. همچنین، به بررسی سازوکارهای شعری موجود در روایت این رمان همانند تصاویر تشبیهی و استعاری و کنایه‌پرداخته است. زهرا جلیلیان و همکارانش مقاله‌ای با موضوع «نشانه‌شناسی زبان بدن در رمان النوم في حقل الكرز اثر اُزهر جرجیس» در ۱۴۰۲ منتشر کردند. پژوهش آنان با تکیه بر رویکرد نشانه‌شناسی به واکاوی نقش و جایگاه زبان بدن و کارکرد آنها در این رمان پرداخته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد جرجیس پیام‌هایی از قبیل تعجب و حیرت، اضطراب، خشم و غضب، فراموشی و ترس را به‌واسطه زبان بدن به مخاطب انتقال می‌دهد که پرده‌برداری از آنها در کشف پیام نهفته در متن سهیم بسزایی دارد.

حسن اسماعیل‌زاده و همکارانش نیز پژوهشی با موضوع «کاوش روان‌شناسانه هویت در رمان النوم في حقل الكرز اثر اُزهر جرجیس براساس نظریه جیمز مارسیا» در سال ۱۴۰۲ انجام دادند. از دستاوردهای این جستار که به صورت توصیفی تحلیلی فراهم آمده، ارتباط دوسویه و ناگسستنی مکان و فرد در پیشروی یا رکود و پسروی در پایگاه‌های هویتی مارسیا است؛ مقوله‌ای که نویسنده با روایتی چندلایه از جایگاه قهرمان داستان در شهرهایی چون بغداد و اسلو بر آن صحنه می‌گذارد. از دیگر نتایج جالب‌توجه، هم‌سویی خطوط چهارگانه داستان و پایگاه‌های هویت مارسیا در تعداد شمارگان است که توجه ارادی نویسنده به این رویکرد را به شکل جدی‌تر قوت بخشیده است.

علی صیادانی و همکارانش، در سال ۱۴۰۱، مقاله‌ای با عنوان «بازآرایی‌های زبانی در ترجمه رمان النوم في حقل الكرز اثر اُزهر جرجیس براساس الگوی هم‌ترازی فرهنگی مالون» منتشر کردند. آنان بیان کرده‌اند که شاکله رمان متناسب با هنجارهای فرهنگی و مسائل سیاسی و اجتماعی شخصیت‌های رمان در کنار اسطوره‌ها و مباحث تاریخی شکل یافته است. نتایج بررسی رویکرد حاضر در ترجمه رمان مزبور بیانگر آن است که تطبیق هریک از فرایندهای زبانی در نمونه‌های رمان حاضر، نمودهای فرهنگی، سیاسی و اجتماعی در ضمن عملکرد شخصیت‌ها و هنجارهای کلامی آنها به‌وضوح بازتاب یافته است. راضیه نظری نیز، مقاله‌ای با محوریت «تحلیل زمان انگاره آرزوی جاودانگی در گفتمان روایی النوم في حقل الكرز با تکیه بر نظریه ژرار ژنت» در سال ۱۴۰۲ به نگارش درآورده است. در این مقاله، ساختار روایی و جریان سیال ذهن، که ناپهنگامی‌های نظم گفتمان روایی را تشکیل می‌دهند، در کنار دیگر عناصر از قبیل دیالوگ، تلخیص، حذف و مکث توصیفی است و انواع بسامد اعم از نقل‌های منفرد، مکرر و تکرارشونده در جهت برجسته‌سازی انگاره آرزوی جاودانگی به کار رفته است. از نتایج بحث می‌توان به تقابل میان زمان حال و گذشته به‌عنوان مبنای انگاره جاودانگی، انزوای قهرمان داستان در زمان وجود عواطف ترس، امید، سرگشتگی و سرخوردگی اشاره کرد.

۲. مبانی نظری

۱-۲. نظریه معنادرمانی ویکتور فرانکل

ویکتور فرانکل در تلاش است تا از طریق نظریه لوگوتراپی راه‌حلی برای مشکلات روحی و روانی انسان ارائه دهد. به اعتقاد وی، «لوگوتراپی به معنای درمان و بهبودی از طریق معنا است» (فرانکل، ۱۳۸۸ش: ۱۳). این روش به زندگی و مفهوم آن مرتبط است و به‌نوعی با وجود انسان در هم تنیده شده است. فرانکل بر این باور است که اراده معطوف به معنا محرکی اساسی در وجود انسان سالم است که می‌تواند سایر انگیزش‌ها را تحت تأثیر قرار دهد و باعث آرامش روحی و روانی شود. به نظر او، معنا نقش کلیدی در سلامت روان دارد و فقدان آن در زندگی می‌تواند به نوعی بیماری اندیشه‌زا منجر شود که نشانه اصلی آن احساس پوچی است. این بیماری، که فرانکل آن را پوچ‌گرایی می‌نامد، آسیبی روانی در نسل معاصر شناخته می‌شود و پدیده‌ای غالب در قرن بیستم به شمار می‌آید (فرانکل، ۱۳۸۶ش: ۲۰۷). ویکتور فرانکل به معنای خاصی اشاره نمی‌کند، بلکه بر مفهوم معنادرمانی تأکید دارد که واقعیتی روان‌شناختی است و در خودآگاه تمامی انسان‌ها وجود دارد. جست‌وجوی انسان برای معنا پدیده‌ای جهانی و فراگیر در دوران ما است. پس این سؤال مطرح می‌شود که چرا این جست‌وجوی مشترک برای معنا نمی‌تواند ما را به یک هدف و مقصود مشترک هدایت کند. درواقع، این تلاش برای کشف معنا نه تنها بخشی از وجود بشر است، بلکه می‌تواند ما را به درک عمیق‌تری از زندگی و هدف‌های مشترکمان برساند. این فراخوانی به جست‌وجوی معنا می‌تواند به همبستگی بیشتر میان انسان‌ها منجر شود و آنها را در مسیر تحقق اهداف مشترک یاری کند (فرانکل، ۱۳۸۸ش: ۳۲).

نظریه فرانکل بر این اصل استوار است که زندگی باید دارای معنا باشد. به همین دلیل، او برای دستیابی به معنا در زندگی سه رویکرد اصلی را معرفی می‌کند که به‌عنوان سه ارزش بنیادی در مفهوم معنادرمانی شناخته می‌شوند. در رویکرد لوگوتراپی، معنا از طریق سه روش کلیدی کشف می‌شود. این سه روش به افراد کمک می‌کند تا در پیچیدگی‌های زندگی خود به درک عمیق‌تری از اهداف و آرزوهایشان برسند و درنهایت، به زندگی معنادار دست یابند. از طریق این سه رویکرد، فرانکل به ما می‌آموزد که چگونه می‌توانیم با چالش‌ها و مشکلات موجود در زندگی مقابله کنیم و درعین حال به دنبال معنا و هدفی فراتر از خود باشیم:

الف) ارزش‌های تجربی: ارزش‌های تجربی به معنای جست‌وجوی معنا در زندگی از طریق تجربه‌های عمیق و ارتباطات انسانی است؛ تجربیاتی چون زیبایی‌هایی که انسان از آثار هنری و طبیعت دریافت می‌کند و همچنین احساسات ناشی از عشق و درک عمیق دیگری که به فرد ارزش می‌بخشد. به عبارت دیگر، ارزش‌های تجربی به ما کمک می‌کند تا از طریق ارتباطات انسانی و زیبایی‌های جهان معنای خاصی برای وجودمان بیابیم.

ب) ارزش‌های نگرشی: ارزش‌های نگرشی در شرایطی که فرد قادر به تغییر اوضاع نیست اهمیت ویژه‌ای می‌یابد. زمانی که انسان با وضعیت‌های تغییرناپذیر مواجه می‌شود، بهترین راهکار برای او پذیرش است. به این ترتیب، فرد با تحمل رنج‌ها و نشان دادن ارزش‌هایی مانند شجاعت و شوخ‌طبعی می‌تواند معنایی در دل این رنج‌ها بیابد. این فرایند به او کمک می‌کند تا معنای زندگی را تا آخرین لحظه وجودش حفظ کند. از طریق مواجهه با سه واقعیت غم‌انگیز، یعنی رنج و گناه و مرگ،

انسان قادر است به درک عمیق‌تری از زندگی و معنای آن برسد. درنهایت، ویکتور فرانکل بر این باور است که معنای زندگی مفهومی درونی و روانی نیست که بتوان به‌سادگی آن را ایجاد کرد، بلکه معنایی است که تنها از طریق تجربه و درک عمیق زندگی قابل کشف است. بنابراین، انسان باید به جست‌وجوی این معنا در دل تجربیات دشوار خود بپردازد و به این ترتیب، زندگی‌اش را غنی‌تر سازد.

ب) ارزش‌های خلاق: ارزش‌های خلاق به یکی از روش‌های ویکتور فرانکل اشاره دارد که براساس آن فرد با مشارکت در فعالیت‌ها و اهداف خاص می‌تواند معنا و هدفی برای زندگی‌اش بیابد. این خلاقیت ممکن است در زمینه‌های مختلفی چون اختراعات، هنر و نویسندگی ظهور کند. وقتی فرد به فعالیت خلاقانه می‌پردازد، احساس می‌کند به چیزی بزرگ‌تر از خودش متصل است و این ارتباط به او کمک می‌کند تا به معنای عمیق‌تری در زندگی دست یابد. در این راستا، فعالیت‌های خلاقانه نه تنها باعث رشد فردی می‌شوند، بلکه می‌توانند به ارتقای کیفیت زندگی و ایجاد احساس رضایت و شادی در انسان نیز منجر شوند (آزادی‌خواه و همکاران، ۱۴۰۱ش: ۱۱۳ش؛ فرانکل، ۱۶۶-۱۸۸).

۲-۲. خلاصه رمان

رمان النوم في حقل الكرز برهه‌ای از تاریخ معاصر عراق را به تصویر می‌کشد که فضای جامعه، کشور و مردم ناآرام است. داستان حول محور اتفاقات جاری در آن فضای سیاسی برای مردم و زندانیان سیاسی و خانواده‌های آنان می‌چرخد. مهاجرت اسماعیل از عراق جنگ‌زده و جهان‌سومی به قاره اروپا و کشور نروژ موضوع اصلی این رمان است. اسماعیل، که پدرش در زندان به دست عوامل حکومت کشته می‌شود و از جنگ و خون‌ریزی متنفر است، برای زندگی بهتر تصمیم می‌گیرد به کشور نروژ مهاجرت کند. وی در مسیر غیرقانونی رسیدن به نروژ سختی‌های بسیاری را متحمل می‌شود. در نروژ نیز با مشکلات زیادی از قبیل مهاجرت غیرقانونی، پیدا کردن کار، اختلاف فرهنگی و تفاوت آب‌وهوایی بسیار زیاد مواجهه می‌شود.

۳. تطبیق مؤلفه‌های معنادرمانی در رمان

۱-۳. ارزش‌های تجربی

۱-۱-۳. عشق

ویکتور فرانکل در موضوع عشق بر این باور است که عشق باید به‌گونه‌ای فرد را غنی کند و این غنای درونی بخشی از وجود انسان باشد تا بتواند معنای واقعی زندگی‌اش را درک کند. به عبارت دیگر، عشق از جنبه‌های مهم و بنیادین در تجربه انسانی به شمار می‌آید که به تعالی و رشد فردی کمک می‌کند. این احساس عمیق نه تنها به فرد کمک می‌کند تا به خود واقعی‌اش دست یابد، باعث تقویت ارتباطات انسانی نیز می‌شود. درنهایت، عشق نه تنها احساس، بلکه نیروی پیش‌برنده است که انسان را به سوی کمال و رشد معنوی هدایت می‌کند و به او امکان می‌دهد تا به عمق وجود خود پی ببرد (فرانکل، ۱۳۷۱ش: ۸۳). فرانکل در موضوع عشق و روابط انسانی بر این نکته تأکید دارد که عشق باید همچون یک منبع غنای درونی در زندگی فرد عمل کند. از

دیدگاه او، عشق نه تنها احساسی سطحی بلکه عنصری بنیادی است که می‌تواند به تحقق معنای زندگی انسان کمک کند. او بر این باور است که عشق باید انسان را به سوی تعالی و کمال سوق دهد و به او این امکان را بدهد که به جنبه‌های عمیق‌تر وجود خود پی ببرد. در واقع، عشق باید به انسان قدرت دهد تا در مسیر رشد و توسعه شخصی گام بردارد و به شناخت بهتری از خودش و دیگران برسد. این تجربه عمیق می‌تواند به انسان کمک کند تا از چالش‌ها و سختی‌های زندگی عبور کند و سرانجام به زندگی معنادار و بالارزشی دست یابد. به عبارت دیگر، عشق به‌منزله پدیده‌ای جامع و انسانی می‌تواند زمینه‌ساز ارتقای کیفیت زندگی فردی و اجتماعی باشد. از این رو، درک عمیق از عشق و تأثیر آن در زندگی می‌تواند به انسان کمک کند تا به بهبود روابط انسانی و افزایش رضایت از زندگی دست یابد. در این راستا، فرانکل نشان می‌دهد عشق باید جنبه‌ای از وجود انسان باشد که به او غنا و معنا می‌بخشد تا به تعالی بینجامد. ازهر جرجیس، در رمان النوم في حقل الكرز، از عشق شخصیت اصلی داستان به معشوقه نروژی سخن می‌گوید؛ موضوعی که به زندگی اسماعیل معنا می‌دهد:

« شقراء في السّاد سة والعشرين من عمرها، طويلة بعمارتين نادرتين، لعينها زرقة بحر الشمال، وإصداها عنفوان جبال بيرغن قالت، وهي تمدُّ يدها للمصافحة عند باب القاعة، بأنّها معلمة اللّغة، تونا بنسين، والتي ستكون معنا طوال العام. لقد أربكني حسن تلك المرأة ورفقتها، وجعلني أشك بأنّها خلقت من غسل ليس إلا. وأظنّت على حضور دُروس اللّغة، وصرتُ أصل مبركاً مثل تلميذٍ مثابر. لم أكن مُهتماً لصيغة الفاعل والمفعول بصراحة ولا لعدد أحرف العلة وطريقة نطقها، بل كلُّ ما كان يشغلني هو الظفرُ بابتسامية من تونا تصنع بها نهجتي» (جرجیس، ۲۰۱۹م: ۹۷).

ترجمه: با موی بور و بیست و شش ساله، قد بلند با دو چال گونه نادر، چشمانش آبی دریای شمال بود و سینه‌اش مثل کوه‌های برگن کشیده بود. درحالی‌که کنار در سالن دستش را برای دادن دراز کرده بود گفت تونا جنسن هستم؛ معلم زبانی که در طول سال با ما خواهد بود. زیبایی و ظرافت آن زن مرا گیج کرده بود، به‌گونه‌ای که شک داشتم خلقتش از غسل باشد. به کلاس زبان ادامه دادم و مثل یک دانش‌آموز کوشا سریع در کلاس حاضر می‌شدم. راستش من نه به صیغه فاعل و مفعول علاقه داشتم و نه به حروف عله و تلفظ آنها؛ تمام دغدغه من رسیدن به لبخند رضایتی از تونا بود تا خوشحالم کند.

در این متن، ازهر جرجیس عشق و علاقه شدید شخصیت اصلی داستان به دختری را با بیان ویژگی‌های دقیق و زیبا مثل قدبلند بودن، داشتن چشمان آبی، دو چال گونه و همچنین غسل بودن (شیرین و بامزه بودن) نشان داده است که شخصیت داستان با دیدن آن دختر عاشق و دلپاخته او می‌شود. توصیفات ازهر جرجیس از تونا تأثیر زیبایی در ایجاد عاطفه و علاقه در انسان را نمایان ساخته است؛ تأثیری که به زیبایی ظاهری بسنده نکرده، بلکه آن را در ساحتی انتزاعی به زیبایی معنوی پیوند داده است. نویسنده، که با استفاده از ابزار تشبیه و خیال عشق را توصیف نموده، سعی دارد با این تشبیهات عشق ظاهری و معنوی و در نهایت عشق حقیقی را به خواننده منتقل کند. نکته مهمی که در اینجا نوشتار ازهر جرجیس را به نظریه فرانکل پیوند می‌دهد این است که شخصیت داستان او، با بهره‌گیری از عنصر عشق، در پی تکاپو برای تعبیر جایگاه و پویایی مثبت است، که وی را یک گام به پیشرفت در امر آموزش و تعالی نزدیک‌تر می‌کند.

عشق و علاقه‌ای که ازهر جرجیس در اینجا از آن یاد کرده است در ابتدا معنایی زمینی دارد که در پی تعاملات و آشنایی

بیشتر رنگ و بوی فراتر از دو نفر را در بر می‌گیرد. درواقع، معنایی که در ورای این عشق خفته است معنایی فراملیتی است که در ظرف بزرگ‌تری به گستره مفهوم انسان به منصفه ظهور رسیده است. نویسنده سعی کرده است عشق را به گونه‌ای عظیم جلوه دهد که به افزایش ظرف وجودی افراد منجر شود و درنهایت، پذیرش تمام و کمال ارزش‌ها را درون افراد تقویت کند. این مطلب مؤید این گفته فرانکل است که «با عشق دروازه‌های کل جهان ارزش‌ها همه به روی عاشق باز می‌شود. بنابراین عاشق در تسلیم به معشوق غنای درونی را تجربه می‌کند که از معشوق فراتر می‌رود» (فرانکل، ۱۳۶۶ش: ۲۳۶). از این رو، با توصیف‌های حسی، ابتدا آن عشق و رابطه فیزیکی را نمایان می‌کند ولی این نزدیکی فیزیکی به تغییر و تحولات بزرگی در رابطه آن دو می‌انجامد و در کل به تجربه‌های عاطفی فرهنگ‌ها و کشورهای مختلف پیوند می‌خورد:

«رَأَيْتُ الْحُزْنَ يُحْيِيهِمْ عَلَى قَلْبِ أُمِّي وَهِيَ تُحَاوِلُ كَتْمَ نَشِيئِهَا كِي لَا تَتِيهُرُ انْتِبَاهَ السَّاقِقِ. عَصْرَتْ يَدَيْهَا وَطَبَعَتْ عَلَى رَأْسِهَا قَبْلَهُ، فَأَلْصَقَتْ فَمَهَا فِي عُنُقِي وَ سَمَّتَنِي سَمَّةً طَوِيلَةً، ثُمَّ انْفَجَرَتْ بِالْبُكَاءِ مِثْلَ سَحَابَةٍ مَاطِرَةٍ. لَقَدْ شَعَرْتُ بِأَنَّ قَلْبَهَا يُوشِكُ عَلَى التَّوَقُّفِ مِنْ سُرْعَةِ الْحَقْفَانِ. احْتَضَنْتُهَا، مَسَحْتُ عَلَى كَتْفَيْهَا، رَجَوْتُهَا أَنْ تَهْدَأَ، لَكِنْ دُونَ جَدْوَى، فَقَلْبُهَا كَانَ يَدُقُّ وَكَأَنَّهُ طَبْلٌ فِي يَدِ قَبِيلَةٍ مِنَ الْهُنُودِ. فِي النَّهْيَةِ وَعِنْدَ بَابِ الْحَافِلَةِ قَالَ لَهَا جَلَالٌ مُحَاوِلًا مُؤَاَسَاةً: لَا تَخَافِي عَلَى سَعِيدِ يَا عَمَّةُ، وَلَا تَحْزَنِي لِإِفْرَاقِهِ، سَيَعُودُ ذَاتَ يَوْمٍ... اطمَئِنِّي لَكِنْ نَظَرْتُهَا، وَهِيَ تَلُوحُ لِي مِنْ خَلْفِ الرُّجَاجِ، كَأَنَّ تَقُولُ بِأَنِّي لَنْ أَعُودَ» (جرجیس، ۲۰۱۹م: ۴۴).

ترجمه: دیدم که غم و اندوه بر قلب مادرم سایه انداخته بود، درحالی که سعی می‌کردم حق‌هایش را پنهان کند تا توجه راننده را جلب نکند. دستانش را فشردم و بوسه‌ای روی سرش گذاشتم. دهانش را به گردنم چسباند و مدت مدیدی من را بو کرد. بعد مثل ابر باران‌زایی اشک ریخت. احساس کردم قلبش از شدت تپش از حرکت بازمی‌ماند. او را به آغوش کشیدم، شانه‌هایش را نوازش کردم، با خواهش از او خواستم تا آرام شود، اما فایده‌ای نداشت. قلبش مثل طبل قبایل سرخپوستان می‌تپید. آخر سر، جلال کنار در اتوبوس به او گفت: عمه جان نگران سعید نباش، غصه نخور او روزی برمی‌گردد... خیالت راحت. درحالی که از پشت شیشه برایم دست تکان می‌داد، می‌گفت که من دیگر برنمی‌گردم.

نویسنده در این بخش نیز معناگرایی را در عشق و علاقه مادر به فرزندش تعریف کرده است. مادری که دل‌نگران پسرش است و نمی‌تواند فراق و دوری فرزندش را تحمل کند؛ از این رو مانند ابر می‌گریزد. پسر دست مادرش را می‌بوسد، همدیگر را در آغوش می‌کشند و نوازش می‌کنند. این نوع نگاه به جایگاه مادر، که ناشی از تجربه‌های صادقانه و عواطف ذاتی از زبان فرزندگی که درگیر سفر است بیان می‌شود، طرز تلقی و نگاه به زندگی را در پرتو عشق مادرانه معنا کرده است. این تجربه ذاتی به زایش معنایی نو و جدید از زندگی منجر شده است که فرد توانسته با تکیه بر آن بر تکانه تنهایی و غربت سفر فائق آید.

۲-۳. ارزش‌های نگرشی

ارزش‌های نگرشی که ویکتور فرانکل به آنها اشاره کرده و در رمان النوم في حقل الكرز نیز مورد توجه اُزهر جرجیس قرار گرفته شامل سه عنصر اساسی است: رنج، احساس گناه و نگرش به مرگ. این ارزش‌ها، که با مفهوم معنادرمانی ارتباط نزدیکی دارند، به‌طور قطع نمی‌توانند به‌تنهایی نمایانگر دیدگاه فرانکل باشند. بلکه ناشی از دیدگاه نویسنده‌اند که تحت تأثیر عوامل متعددی

شکل گرفته است. نویسنده با تکیه بر تجربیات شخصی و اجتماعی خود این ارزش‌ها را بررسی می‌کند و می‌کوشد تا ابعاد انسانی و روان‌شناختی را در ارتباط با مفهوم زندگی و مرگ تحلیل کند. در این راستا، نوع نگاه به رنج و احساس گناه می‌تواند ابزاری برای درک عمیق‌تر از زندگی و هدف آن تلقی شود. به همین ترتیب، نگرش به مرگ به‌عنوان واقعیتی اجتناب‌ناپذیر می‌تواند به فرد کمک کند تا زندگی را با معنای بیشتری تجربه کند.

۳-۲-۱. رنج

فرانکل بر این باور است که هدف زندگی گریختن از رنج نیست، بلکه درد و رنج موجب هموار شدن مسیر عشق‌ورزی می‌شود و به همین دلیل بخشی جدایی‌ناپذیر از زندگی به شمار می‌آید (فرانکل، ۱۳۹۹ش: ۸۶). در همین زمینه، معنادرمانی به افراد کمک می‌کند تا با پذیرش حقایق تلخ و مواجهه با دشواری‌ها تلاش کنند این تجارب را به دستاوردهایی معنادار در زندگی خود تبدیل کنند. ازهر جرجیس نیز این مفهوم را در داستانش پرورش داده و آن را با مسائل و شرایط جامعه عراق پیوند زده است. وی، در قسمتی از داستان، رنج مهاجران در جهت بهبود شرایط زندگی را امری معمول می‌داند که درنهایت به زیست و مبارزه برای بقا ختم می‌شود و زندگی آنان را معنی و مفهوم می‌بخشد:

«مهاجرون لاشرعیون کما یحلو للعالم المسترخي أن یسمیهم بشر هاربون من الظلم والاضطهاد، والجوع، والحروب العبثية منهم من عبر البحر متدثراً بقایا خیمه ممرقة، ومنهم من اختبأ تحت صندوق خشبي في حافلة مقفلة اجتازت به الحدود، ومنهم من قطع آلاف الأميال مشياً على الأقدام لیصل إلى هذه الصالة المتخمة بالتنوع. قضیت الوقت وأنا أحصي قصص الذل والخوف المدونة على وجوههم؛ فهذا هارب من میلشیا دینیة تُمارس الفتنك بالخارجین عن حکمها، وهذا من حرب طاحنة لا تريد أن تهدأ، وهذه وصغاؤها من جوع لا يعرفه تجار السلطة، وتلك من قهر الذکور وجبروتهم، أما ذاك المنزوي في الزكن البعيد، فانتبه ألیکون له وطن، فقرر الهجرة لإکتسابه» (جرجیس، ۲۰۱۹م: ۸۴).

ترجمه: مهاجران غیرقانونی، که دنیای آرام آنها را پناهندگان فراری از بی‌عدالتی، آزار و اذیت، گرسنگی و جنگ‌های بی‌معنی می‌داند؛ افرادی که برخی از آنها لابه‌لای بقایای یک چادر پاره از دریا عبور کرده و برخی دیگر در صندوق چوبی اتوبوس پنهان شده و از مرز عبور کرده‌اند. برخی هم هزاران مایل را پیاده پیموده‌اند تا به این سالن شلوغ مملو از افراد گوناگون برسند. وقتم را صرف شمردن داستان‌های تحقیر و ترسی کردم که روی صورتشان نوشته شده بود. یکی از دست شبه‌نظامیان مذهبی تکفیری فراری بود، دیگری از جنگ خانمان‌سوز پایان‌ناپذیر. این یکی از گرسنگی زن و فرزندانش که تاجران از آن بی‌خبرند، دیگری از ظلم و ستم مردان فراری است. آن شخصی که به گوشه‌ای دورافتاده پناه برده از ندا شنیدن وطن خسته شده، پس برای به دست آوردن آن تصمیم به مهاجرت گرفته است.

وی از رنج‌ها و محنت‌های مهاجران غیرقانونی و پناهندگانی یاد کرده است که در راه رسیدن به کشورهای مقصد، سختی‌ها و رنج‌های به‌مراتب بیشتری را متحمل می‌شوند. برخی از آنها در دریاها غرق می‌شوند، عده‌ای از سرمای هوا بیخ می‌زنند و برخی دیگر به دست مرزبانان کشته می‌شوند. آنها هم ترس و گرسنگی را تجربه می‌کنند و هم باید حقارت را تحمل کنند. از نگاه

فرانکل نیز «برای رسیدن به استعداد یا موقعیتی جدید می‌توان از رنج و اندوه بهره برد؛ و درحقیقت فرصتی برای تجلی نیروهای بالقوه و شکوه آدمی از این رهگذر فراهم می‌شود» (فرانکل، ۱۳۹۹: ۸۹). مسئله‌ای که خود جرجیس نیز با نگاه فیلسوفانه از کارکرد معنایی این رنج‌ها غافل نبوده است و هدف از تحمل این رنج‌ها را با نگاه تیزبین و نافذ ادبی‌اش در دل همان جملات بیان کرده است. از نگاه او، معنای زندگی و رسیدن به آرامش ناشی از پناهندگی با نگاه ساختارشکنانه در این مطلب خلاصه شده است که تحمل رنج پناهندگی یعنی رسیدن به زندگی جدیدی که در آن نابرابری جنسیتی، خشونت علیه زنان، تکفیر، جنگ‌افروزی و گرسنگی وجود نداشته باشد. نگاه معناگرایانه آزر مفهوم زندگی را در پرتو نبود ستم‌هایی تعریف کرده است که رسیدن به آن از مسیر تحمل رنج غربت و پناهندگی قابل دسترسی است؛ اما اینکه چرا نویسنده عراقی به جای پناهندگی از گزینه‌های دیگری برای رسیدن به معنای زندگی استفاده نکرده خود مسئله‌ای است که از حوصله این مقاله خارج است. اینکه چرا رنج مقاومت و مبارزه با شرایط را گفتمان خویش قرار نداده است؟

در جای دیگری از همین داستان، آزر جرجیس رسیدن به آزادی و آرمان‌های انسانی را هدفی تعریف کرده است که از مسیر تحمل رنج غربت و سازگاری با شرایط آب‌وهوای سرد و روابط انسانی سرد به دست می‌آید. جوانی عراقی که در کشور نروژ با آب‌وهوای سرد و جایگاه اجتماعی سرد عمرش را سپری می‌کند تا معنای زندگی را در سختی‌ها و رنج‌هایی تعریف کند که هرچند مناسب نیست ولی از امنیت جانی، مالی، عقیدتی و آزادی برخوردار است. همه این موقعیت‌ها مراحل از رنج انسان برای دستیابی به نیروی بالقوه است که در این جوان عراقی تجلی یافته است:

«إِلَى الثَّلَاثَةِ وَالْأَرْبَعِينَ تَحْتَ الصَّفْرِ! شَعَرْتُ حِينَهَا بِسَهَامِ الْهَوَاءِ الْبَارِدَةِ تَنْغَرُّ فِي وَجْهِي، وَفَقَدْتُ الْإِحْسَاسَ بِأَنْفِي وَفَمِي بَعْدَ عِدَّةِ خُطُوبَاتٍ فَحَسَبْتُ. نَظَرْتُ وَرَائِي فَرَأَيْتُ عَثْمَانَ يَلُوحُ لِي مِنْ خَلْفِ الرُّجَاجِ أَنْ أُعُودَ. فَرَدْتُ عِنَاداً وَإِصْرَاراً عَلَى إِيْتِمَامِ الْمَهْمَةِ. مَشَيْتُ عَلَى الْجَلِيدِ بِصُعُوبَةٍ بِالْعَةِ وَحَذَرٍ شَدِيدٍ. لَكِنْ خُطُوتِي الْأَخِيرَةَ تَعَجَّلْتُ، فَانزَلْتُ وَسَقَطْتُ دُونَ الْمُسْعِفُونَ الْخَسَائِرَ، فَكَانَتْ: يَدًا مَكْسُورَةً سِنًا مَفْقُودَةً وَمِعْدَةً خَالِيَةً» (جرجیس، ۲۰۱۹: ۹۳).

ترجمه: تا چهل و سه درجه زیر صفر! همان دم احساس کردم تیرهای پیکان هوای سرد به صورتم می‌تازد. بعد از چند قدم بینی و دهانم بی‌حس شد. به پشت سرم نگاه کردم، دیدم که عثمان از پشت شیشه برایم دست تکان می‌دهد تا برگردم. لجبازتر و مصمم‌تر شدم تا کار را تمام کنم. با سختی و احتیاط زیادی روی یخ راه می‌رفتم اما آخرین قدم من شتاب‌زده بود و لیز خوردم. امدادگران زبان‌هایم را ثبت کردند؛ این بود: یک دست شکسته، یک دندان از دست‌رفته و شکم خالی.

در نمونه دیگری، آزر جرجیس بهای سنگین مبارزه با مستبدان را در رنجی تعریف کرده است که نه تنها صبغه لوگوترابی ندارد بلکه بهای مخالفت با استبدادگران یعنی تحمل رنجی همیشگی دانسته که نه تنها بر غربت و آوارگی و پناهندگی آنان دلالت دارد، بلکه رنج از دست دادن هویت و اینکه شدن را به همراه دارد. زندانی شدن شخصیت جمال و تحمل شکنجه‌های طاقت‌فرسا و عقیم شدنش:

«قَالَ بَانَ صَابِطَ التَّحْقِيقِ كَانَ يَتَسَلَّى بِتَعْرِيبِهِ وَرَبَطَ سِلْكَ الْكَهْرُبَاءِ بِقَضِيْبِهِ، مِمَّا جَعَلَهُ يُخَسِرُ رُجُولَتَهُ بِشَكْلِ نَهَائِي. لَمْ يَكُنْ الْأَمْرَ مَزْحَةً كَمَا ظَنَنْتُ، وَيَا لِعِبَائِي، فَمَنْ يَمَزُحُ فِي مَا يَخْصُ رُجُولَتَهُ؟! لَقَدْ تَأَكَّدَ لِجَمَالٍ بِأَنَّهُ فَقَدَ قَدْرَتَهُ الْجِنْسِيَّةَ تَمَاماً مُذْ كَانَ فِي

السجن» (جرجیس، ۲۰۱۹م: ۳۱).

ترجمه: او گفت افسر تحقیق با برهنه کردن او و اتصال سیم برق به آلت تناسلی خود را سرگرم می‌کرد که باعث شد مردانگی‌اش را برای همیشه از دست بدهد. آن‌طور که فکر می‌کردم شوخی نبود و من چقدر احمق بودم. چه کسی با مردانگی‌اش شوخی می‌کند؟! با تأکید به جمال گفت از زمانی که در زندان بوده توانایی جنسی خود را کاملاً از دست داده است. زندانی شدن و زندانی بودن خود شاید سخت‌ترین مرحله و چیزی باشد که فردی می‌تواند تجربه کند؛ حال آنکه به دست حکومت و افرادی زندانی باشی که رحم و جوان‌مردی ندارند و به اصول انسانی پایبند نیستند. جمال هم به همین مصیبت دچار شده بود. او در زندان شکنجه‌های غیرانسانی و شدید را تحمل می‌کند که باعث عقیم شدنش شد. این مسئله فقط محصور به درد و شکنجه نیست و باعث از دست دادن هویت مردانگی و زیر پا قرار دادن اخلاق انسانی است. این نوع شکنجه فقط جنبه جسمانی ندارد، بلکه روح و روان فرد را درگیر کرده است که آثار سوء دائمی و مادام‌العمر دارد.

۳-۲-۲. احساس گناه

ویکتور فرانکل رنج را عاملی برای پویایی و گرایش انسان به معنویت در نظر گرفته و معتقد است که گناه نیز در دنیای گذرا بخشی از تجربه فرد است. نکته اساسی شیوه مواجهه با آن است؛ گناه باید پذیرفته شود، زیرا همین پذیرش عرصه بروز وجود انسان را شکل می‌دهد (فرانکل، ۱۳۹۹ش: ۸۹). درحقیقت، نگرش فرد درباره گناه و رنج از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در داستان النوم في حقل الكرز، زهر جرجیس یکی از شخصیت‌های اصلی داستان را به تصویر کشیده که از نوع زندگی و کار کردن رضایت ندارد و همواره با این پشیمانی روبه‌رو است که چرا درس خواندن و علاقه‌اش به نوشتن را رها کرده است: «في الواقع، أنا لم أظن يوماً بأنني سأغدو ساعي بريد، و لم أخطئ لذلك مطلقاً، و لولا أمي و حاجتها إلى المال، لاستغنيت عن الوظيفة، و عدت إلى دراسة الأدب من جديد. ليس من الصعب أن أخطئ بمكان في إحدى الجامعات الترويجية المنتشرة على طول البلاد و عرضها مالي أنا والبريد؟ كيف ماتت جلمي في الكتابة و ذاب في محرقه الحياة؟! كيف قضت نكتة تافهة على حياتي و جعلت أيامي مظلمة مثل قبو مهجور؟!» (جرجیس، ۲۰۱۹م: ۶۷).

ترجمه: درواقع، هرگز فکر نمی‌کردم روزی پستی شوم و هرگز برنامه‌ای هم برایش نداشتم. اگر مادرم و نیازهای مالی‌اش نبود، شغلم را رها می‌کردم و دوباره به مطالعه ادبیات برمی‌گشتم. برای من سخت نیست که در یکی از دانشگاه‌های نروژی که در سرتاسر کشور پخش شده است برای خودم جایی پیدا کنم. چگونه آرزویم برای نوشتن در جهنم زندگی مرد و ذوب شد؟! چگونه یک شوخی ساده زندگی من را ویران کرد و روزهایم را مانند زیرزمینی متروک تاریک کرد؟

شخصیت داستان، که در شرم آمیخته با گناه رنج جدیدی را تجربه می‌کند، درگیر این القانات است که شاید در هنر و نویسندگی خیلی بیشتر و بهتر موفق بود و زندگی به مراتب راحت‌تر و زیباتری داشت. هر روز حین کار کردن خورد را سرزنش می‌کند. البته که زهر جرجیس پاسخ وی را داده است و وجه معنادهی احساس گناه شخصیت را در بطن همان جملات بیان کرده است که رسیدگی به امور مادر و رفع نیازهای مالی معنای تمامی رنج‌ها و احساس شرم و گناه را در وی به جنبه معنادار

زندگی پیوند می‌زند.

در مثال دیگری از همان داستان نیز، مقوله گناه که با معنای زندگی درآمیخته است به صورت شرم از ابراز عجز در کنترل امور، واکنش عاطفی گریه، امیدواری به بهبود اوضاع و درنهایت پذیرش شکست تجلی یافته است که سرانجام موجب پختگی شخص و توازن در تعامل با کمبودها و سختی‌های زندگی است: «الْأُمُّ عَلَيَّ، أَنَا أَعْرِفُ مَا تُرِيدُ قَوْلَهُ، وَلَكِنَّ الْحَقَّ أَنْ تَعْرِفَ وَأَنَّ الْأُمُّ فَوْقَ طَاقَتِي لِأَسْتَطِيعَ، كَانَتْ تَبْكِي بِحَرْقَةٍ، وَدُمُوعُهَا تَنْهَمُرُ عَلَيَّ خَدْيَهَا بِسَخَاءٍ كَمَطَرٍ تَشْرِينِ. تَطَاهَرْتُ بِالتَّمَّاسِكِ رَحْمَةً بِهَا، وَعَضَضْتُ عَلَيَّ جُرْحِي، وَسَكْتُ أَمْسَكْتُ بِيَدَيْهَا رَاجِيًا مَنَحِي تَفْسِيرًا أَهْشُ بِهِ ذَبَابَ الْقَلْقِ الَّذِي رَاحَ يَطْنُ فِي رَأْسِي لَكِنَّهَا لَمْ تَضْحَكْ، فَعَلِمْتُ بِأَنَّ الْحِكَايَةَ قَدْ انْتَهَتْ. فِيمَا بَعْدَ أَخْبَرْتَنِي السَّيِّدَةُ هَلِيلِينَا يورستاد، بِأَنَّ تُونَا فَعَلْتَ ذَلِكَ لِأَجْلِي» (جرجیس، ۲۰۱۹م: ۱۱۸).

ترجمه: به خودم بستگی دارد، می‌دانم که می‌خواهید چه بگویید، اما حقیقت این است که بدانی این موضوع از توان من خارج است. سپس من او را به سمت خودم هل دادم. او به شدت گریه می‌کرد و اشک‌هایش مانند باران سخاوتمندانه ماه اکتبر روی گونه‌هایش می‌ریخت. برای حفظ روحیه‌اش تظاهر به خویشتن‌داری کردم. دست‌هایش را گرفتم، به امید آنکه مگس‌های اضطرابی که در سرم وزوز می‌کردند را آرام کنم، اما او نخندید. آنجا بود که فهمیدم داستان به پایان رسیده است. بعداً، خانم هلنا جورستاد به من گفت که تونا این کار را به‌خاطر من انجام داده است.

در ابتدا احساس گناه با فراتر بودن مسئله از توان فرد مطرح شده است. جمله «وَأَنَّ الْأُمُّ فَوْقَ طَاقَتِي لِأَسْتَطِيعَ» نشان‌دهنده نوعی پذیرش ناتوانی در مواجهه با شرایطی است که می‌تواند با احساس گناه همراه باشد؛ چراکه فرد ممکن است خود را مسئول این شکست یا کمبود بداند. در ادامه، جمله «كَانَتْ تَبْكِي بِحَرْقَةٍ، وَدُمُوعُهَا تَنْهَمُرُ» ناظر به واکنش‌های احساسی مبتنی بر گریه و نابودی درونی برای تسکین احساس گناه است. از این رو، واکنش تصنعی برای کاهش نگرانی‌ها که در جمله «تَطَاهَرْتُ بِالتَّمَّاسِكِ رَحْمَةً بِهَا» به منصفه ظهور رسیده است نیز در جهت معناداری به احساس گناه به کار رفته است تا درنهایت پذیرش واقعیت و کنار آمدن با این احساس (فَعَلِمْتُ بِأَنَّ الْحِكَايَةَ قَدْ انْتَهَتْ) معنای زندگی را کامل کند.

در جای دیگری نیز شخصیت داستان احساس گناه دارد، چون نتوانسته به مادرش کمک کند: «وَصَرَبْتُ رَقْمَ بَيْتِنَا فِي بَغْدَادَ. لَقَدْ سَاءَ حَالُ أُمِّي فِي تِلْكَ الْأَيَّامِ كَثِيرًا، وَصِرْتُ أُنْصَلُ كُلَّ لَيْلَةٍ لِأَجْلِ الْأَطْمِينَانِ عَلَيَّهَا» (جرجیس، ۲۰۱۹م: ۱۲۴) (ترجمه: شمارهٔ منزلمان در بغداد را گرفتم. آن روزها حال مادرم خیلی بد می‌شد و برای اطمینان از شرایط او هر شب تماس می‌گرفتم)؛ زیرا لحن دردناک صدایش و نفس‌های بریده‌اش چیز دیگری می‌گوید. از این رو احساس می‌کند نتوانسته است به اندازه کافی به او کمک کند یا شرایط بهتری برایش فراهم سازد. این عدم توانایی در آرامش دادن به مادر یا حضور فیزیکی در کنار او بار گناهی را بر دوش شخصیت تحمیل می‌کند تا فرد دچار اضطراب شود و با مادرش تماس بگیرد: «عَاوَدْتُ الْإِتِّصَالَ سِتَّ عَشْرَةَ مَرَّةً دُونَ جَدْوَى، فَأَيَّقَنْتُ بِأَنَّ أُمَّ سَعِيدَ قَدْ فَارَقَتْ الْحَيَاةَ» (همان: ۱۱۶). (ترجمه: شانزده بار تماس گرفتم که فایده‌ای نداشت، مطمئن شدم که ام سعید از دنیا رفته است.) این اطمینان ناگهانی به فوت مادر، بدون داشتن مدرکی قطعی، ناشی از احساس گناه و نگرانی شدیدی است که راوی از قبل با خود حمل می‌کرده است؛ بنابراین، در برابر این گناه خودش را مقصر می‌داند و رو به

آسمان فریاد برمی آورد و ابراز درماندگی می کند: «صَرَخْتُ بِوَجْهِ السَّمَاءِ: لِمَ كُنْتُ هَذَا يَا رَبُّ؟! مَاذَا فَعَلْتُ لَكَ، أَخَيْرِنِي؟» (همان: ۱۰۴). (ترجمه: رو به آسمان فریاد زدم: خداوندا چرا این همه؟! مگر من با تو چه کرده ام، بگو؟) این جمله اوج احساس گناه و درماندگی راوی را نشان می دهد. او در جست و جوی پاسخ برای مشکلات و رنج هاییش مسئولیت آنها را به نوعی بر عهده می گیرد و به دنبال علت اشتباهات گذشته اش است. واکنش احساسی شدید راوی نشان دهنده بار سنگین گناهی است که او بر دوش خود حس می کند، به ویژه در لحظه ای که فکر می کند از مادرش جدا شده است. این مؤلفه ها، ترکیبی از احساس وظیفه شناس بودن و نگرانی از کم کاری در قبال مادر، احساس گناهی عمیق در او ایجاد کرده اند.

۳-۲-۳. مرگ

مرگ نیز جزو عناصر و مؤلفه های اثرگذاری است که با معنادرمانی و یافتن معنای زندگی از نگاه ویکتور فرانکل ارتباط تنگاتنگی دارد تا جایی که فرانکل معتقد است «مرگ موقتی بودن زندگی را برمعنا می سازد و به انسان یادآور می شود که چه مسئولیتی در این زندگی دارد» (فرانکل، ۱۳۹۹ش: ۸۶). بنابراین، مرگ را می توان اساسی ترین رنج انسان برشمرد. مفهوم مرگ در رمان النوم فی حقل الکرز از طریق روایت مرگ پدر بیان شده است. اشاره به مرگ او در شرایط مبهم و وحشتناک (مانند مرگ زیر شکنجه، خورده شدن توسط سگ ها، دفن مخفیانه) بازتابی از مؤلفه مرگ است:

«أَدْخَلَ إِلَى السَّجْنِ مَرَاتٍ عَدِيدَةً، وَأُفْرِجَ عَنْهُ، وَكَانَ فِي كُلِّ مَرَّةٍ يَخْرُجُ وَأَسْنَانُهُ قَدْ نَقَصَتْ وَاحِدَةً، مِمَّا جَعَلَهُ، رُغْمَ شَبَابِهِ، يَمْلِكُ فِي كَلَا فِكِيهِ أَسْنَانًا صَنَاعِيَّةً مَرْبُوطَةً بِوَا سَطَةِ سَلَكٍ مَعْدِنِي. لَكِنَّهُ لَمْ يَعِدْ إِلَى الْبَيْتِ فِي الْمَرَّةِ الْأَخِيرَةِ. قَالُوا يَا نَهْ مَاتَ تَحْتَ التَّعْذِيبِ، وَقَالُوا يَا نَهْ أَطْعَمَ حَيًّا لِلْكَلابِ، وَقَالُوا يَا نَهْ قَتَلَ وَرَمِي فِي نَهْرٍ دَجَلَةَ الْكِنُومِ، وَقَالُوا يَا نَهْ دُفِنَ سِرًّا فِي مَقْبَرَةٍ مَا .. لَكِنَّهُمْ لَمْ يَسْلَمُونَا جَنَّةً، وَلَا عَظْمًا، وَلَا حَتَّى شَهَادَةٍ تَرْحِيلُ مِنَ الدُّنْيَا عَلَى أَقْلٍ تَقْدِيرٍ. أَمَّا أُمِّي فَقَالَتْ لِي وَأَنَا فِي الْخَامِسَةِ مِنْ عُمُرِي: أَبُوكَ عِنْدَ وَاحِدٍ كَرِيمٍ» (جرجیس، ۲۰۱۹م: ۳۳).

ترجمه: چندین بار به زندان افتاد و آزاد شد. هر بار که بیرون می آمد یکی از دندان هاییش را از دست داده بود که با وجود جوانی اش باعث شده بود دندان های مصنوعی دو فکش با یک سیم فلزی به هم متصل شده باشند. اما آخرین بار دیگر به خانه برنگشت. گفتند زیر شکنجه مرده است. گفتند زنده زنده خوراک سگ ها شده است و گفتند او را کشته و به رودخانه دجله انداخته اند. گفتند او را مخفیانه در قبری دفن کرده اند. اما نه جنازه ای به ما دادند، نه استخوانی و نه حتی گواهی فوت. اما مادرم وقتی پنج ساله بودم به من گفت پدرت نزد خداوند یگانه بخشنده است.

ابهام و رنج ناشی از دریافت نکردن جسد یا حتی مدرک رسمی مرگ احساس فقدان و بی عدالتی را در داستان به عنوان یک تراژدی انسانی و اجتماعی نشان می دهد. ولی پاسخی که مادر به مفهوم مرگ می دهد این مؤلفه را که همیشه بار معنایی منفی و نیستی دارد به چالش می کشد و با پیوند زدن آن به ذات احدیت حق تعالی مرگ را زندگی در جوار کرامت خداوند تعریف کرده است.

ازهر جرجیس مؤلفه مرگی که خالی از معنا باشد را در قسمتی از داستان در قالب تجربه های شخصیت اصلی در مواجهه با

مرگ معشوقه‌اش به چالش کشیده است؛ مرگی که تأثیر عمیقی در زندگی شخصیت اصلی داستان دارد و در چند بخش حضور مستقیم و غیرمستقیم دارد:

(الف) مرگ معشوقه: ابتدا با مرگ تونا معشوقه وی و اثر آن بر شخصیت داستان مواجهیم: «شُقَّتْ عَلَيَّ هَذِهِ الْمُهْمَةُ بَعْدَ أَنْ فَقَدْتُ مِزَاجِي وَأَمْسَيْتُ كَثِيبًا بِمَوْتِ تُونَا» (جرجیس، ۲۰۱۹: ۵۳). (ترجمه: بعد از اینکه روحیه‌ام را از دست دادم و با مرگ تونا افسرده شدم، این کار برایم سخت بود.) مرگ تونا رخدادی کلیدی است که باعث افسردگی، از دست دادن روحیه و تغییر در وضعیت روانی شخصیت اصلی شده است. این مرگ نه تنها تأثیر مستقیم در احساسات او داشته، بلکه بر توانایی او در انجام کار و ایجاد شادی برای دیگران نیز اثر گذاشته است.

(ب) مصرف کتامین: به‌عنوان فرار از واقعیت مرگ، نوع نگاه پوچ‌گرایانه به آن را به چالش کشیده و مرگ را در پرتو زندگی دنیایی تعریف کرده است: «لَقَدْ اعْتَدْتُ أَنْ أُزِيدَ مِنْ جُرْعَةِ الْكَيْتَامِينِ كُلَّمَا اسْتَعْصَى عَلَيَّ الْأَمْرُ» (همان: ۸۷). (ترجمه: هر وقت شرایط سخت می شد، عادت کرده بودم دوز کتامین را افزایش بدهم.) مصرف کتامین به‌نوعی نشان‌دهنده تلاش شخصیت اصلی برای فرار از مواجهه با واقعیت تلخ مرگ تونا است. این ماده به او کمک می‌کند تا خلاقیت موقتی ایجاد کند و خود را از احساس فقدان و تهیایی که مرگ بر او تحمیل کرده است جدا کند.

(ج) تنهایی و مرگ: تنهایی پس از خنده‌های خیالی به طنز بی‌مفهوم زندگی در مواجهه با مرگ عزیزان نیز بیانگر نگاه فاقد معنا به مرگ است: «يَتَلَاشِي مَفْعُولُ الْكَيْتَامِينِ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ شَيْئًا فَشَيْئًا، فَيَرْحَلُ الْمُسْتَعْمُونَ وَيَبْتَرُكُونِي أَتَجَزَعُ كَأَنَّ وَحْدَتِي» (همان: ۹۱). (ترجمه: بعد از آن کم‌کم اثر کتامین از بین می‌رفت و شنوندگان هم می‌رفتند و مرا تنها می‌گذاشتند تا جام تنهایی‌ام را سر بکشم.) این بخش به‌طور ضمنی به مرگ اشاره دارد، چراکه تنهایی او پس از رفتن شنوندگان خیالی می‌تواند بازتابی از خالی شدن زندگی‌اش پس از مرگ تونا باشد. او، در مواجهه با این تنهایی، هر شب تجربه‌ای شبیه به مرگ عاطفی دارد.

(د) طنز تلخ: طنز تلخ پایانی که راوی از زندگی خودش با زاویه دیدی متفاوت بیان می‌کند به‌نوعی بیانگر مرگ درونی و عاطفی شخصیت داستان است: «وَفِي الصَّبَاحِ أَقْرَأَ الْجَرِيدَةَ قَبْلَ التَّزْوُلِ إِلَى الْعَمَلِ، وَ أَقُولُ فِي سِرِّي: يَا لَهُ مِنْ رَجُلٍ سَعِيدٍ فِي حَيَاتِهِ، كَاتِبُ هَذِهِ الْقِصَّةِ!» (همان: ۱۲۶). (ترجمه: صبح قبل از رفتن به سر کار روزنامه می‌خواندم و در تنهایی‌ام می‌گفتم نویسنده این داستان چه مرد خوشبختی در زندگی‌اش است.) او که با نقابی از شادی داستان‌هایی می‌نویسد تا دیگران را بخنداند خودش از درون دچار مرگ عاطفی شده است. این تناقض نشان‌دهنده زوال روحی ناشی از مرگ تونا است. بنابراین، مرگ تونا نه تنها اتفاقی در گذشته است، بلکه به نیروی دائمی در زندگی شخصیت اصلی تبدیل شده که تأثیراتش در تمامی جنبه‌های روزمره او جاری است. این مرگ به شکل افسردگی، مصرف مواد، احساس تنهایی و طنز تلخی که در زندگی او جریان دارد بازنمایی می‌شود. معنادرمانی مدنظر فرانکل نیز در قالب جملات فلسفی درباره مرگ از زبان یکی از شخصیت‌های داستانی آزر جرجیس به‌منصه ظهور رسیده است. زنی که با بیان جمله «الْمَوْتُ لَا يُسْأَلُ، لَا عَنِ الدِّينِ وَلَا عَنِ الْمَذْهَبِ» (جرجیس، ۲۰۱۹: ۱۱۸) مفاهیم فرقه‌ای و نژادی از قبیل دین یا مذهب را به چالش کشیده است تا یگانگی مرگ و بی‌توجهی آن به

تفاوت‌های انسانی را بیان کند. این جمله مؤید فلسفه‌ای است که مرگ، به‌عنوان واقعیتی اجتناب‌ناپذیر و بی‌رحم، بدون در نظر گرفتن هر نوع تمایز انسانی رخ می‌دهد. این‌ها مؤلفه‌های مرگ در متن هستند که مستقیم و غیرمستقیم بر تأثیرات مرگ در زندگی شخصیت‌ها و اندیشه‌های آنها تأکید دارند.

۳-۳. ارزش اخلاقی

۳-۳-۱. اقدامات ارزشمند

آنچه انسان‌ها در طول زندگی انجام می‌دهند به‌نوعی هدیه‌ای است که به زندگی بخشیده می‌شود؛ از این‌رو، هر فرد در مسیر زندگی مسئولیتی بر دوش دارد. ویکتور فرانکل نیز خلاقیت را فرایندی توصیف کرده است که از طریق خودابرازی به ایجاد چیزی نو می‌انجامد. این خلاقیت با بهره‌گیری از استعدادها در مسیرهای گوناگون تحقق می‌یابد. در مان التوم فی حقل الکرز، آزر جرجیس تلاش کرده است تا با نگاه ادیبانه و فلسفی به بهترین نحو ممکن ارزش‌های اخلاقی را در جهت معنادهی به زندگی و درمان کاستی‌ها و کمبودهای جامعه و فرد معرفی کند. او در بخشی از داستان، با اشاره به شخصیت سلام که با پرداخت وثیقه مالی امکان آزادی را برای شخصیت اصلی فراهم می‌کند، از ارزش‌های اخلاقی سخن رانده است:

«و بعدَ عَشْرِينَ لَيْلَةً خَرَجْتُ عَنِ السِّجْنِ بِكَفَالَةٍ مَالِيَةٍ دَفَعَهَا سَلَامٌ. لَكِنَّهُ، وَ فِي طَرِيقِ الْوُودَةِ إِلَى الْفُنْدُقِ، هَمَسَ فِي أَدْنِي بِأَنَّهُ سَيَقْطَعُ مَبْلَغَ الْكِفَالَةِ مِنْ رَاتِبِي فَأَوْمَأْتُ بِالْمُؤَافَقَةِ شَاكِرًا. كَانَ سَلَامٌ رُغِمَ شَهَامَتِهِ، بِرَاغِمَاتِيَا لِأَعْيُرِ الْعَوَاطِفِ الْكَثِيرِ» (جرجیس، ۲۰۱۹م: ۴۲).

ترجمه: بیست شب بعد با وثیقه سلام از زندان آزاد شدم. اما، در راه بازگشت به هتل، او در گوشم زمزمه کرد که مبلغ پشتیبان را از حقوق کم می‌کند، به همین دلیل سرم را به نشانه موافقت و تشکر تکان دادم. سلام، به‌رغم جوانمردی‌اش، عمل‌گرا بود و به احساسات توجهی نمی‌نمود.

این اقدام، با وجود هزینه اقتصادی، نشان‌دهنده احساس مسئولیت و شهامت سلام است. گرچه او تصمیم دارد این مبلغ را از حقوق شخصیت اصلی کسر کند، اما همچنان ارزش اقدام او در زمینه کمک به همکار یا دوست در شرایط دشوار برجسته است.

در همین قسمت از داستان، که شخصیت اصلی با ناتوانی در پرداخت جریمه گزینه زندان را به‌جای اخراج انتخاب می‌کند، مفهومی ارزشمند به نام مقاومت را در خود پرورده است. این تصمیم نه‌تنها نشان‌دهنده مقاومت او در برابر ترک کشور است، بلکه می‌توان آن را کاری ارزشمند تلقی کرد؛ زیرا تلاش دارد از حداقل‌های باقی‌مانده خود دفاع کند و فرصت زندگی در کشوری دیگر را از دست ندهد:

«فِي صَبَاحِ الْغَدِ وَجَّهُوا لِي نَهْمَةً تَجَاوَزَ الْإِقَامَةَ وَالْعَمَلُ دُونَ رُحْصَةٍ، وَخَيْرَتِ بَيْنَ دَفْعِ غَرَامَةِ مِقْدَارِهَا تَسْعُونَ دِينَارًا أَرْدُنِيَا، أَوْ السِّجْنِ سِتَّةَ أَشْهُرٍ، أَوْ التَّسْفِيرِ إِلَى الْعِرَاقِ. وَلَاأَنْتِي لَمْ أَكُنْ قَادِرًا عَلَى دَفْعِ الْغَرَامَةِ، اخْتَرْتُ التُّومَ خَلْفَ الْقَضْبَانِ» (جرجیس، ۲۰۱۹م: ۸۰).

ترجمه: فردا صبح من را به اقامت غیرقانونی و کار بدون مجوز متهم کردند. بین پرداخت جریمه نود دینار اردنی یا شش ماه حبس یا تبعید به عراق مخیر شدم. چون قادر به پرداخت جریمه نبودم، ترجیح دادم پشت میله زندان بخوابم.

شخصیت اصلی، با پذیرفتن کسر مبلغ وثیقه از حقوقش، نشان می‌دهد که برای حفظ روابط و جبران دین مالی آماده سازش و همکاری است. این رفتار نوعی قدردانی و تعهد اخلاقی به شمار می‌رود، که ارزشمند بودن کار او را تأکید می‌کند.

در جای دیگری از داستان نیز از فداکاری مادری یاد می‌کند که با آگاهی از خطر مرگ، برای نجات فرزندش، با شتاب به داخل شعله‌های آتش می‌رود. مؤلفه‌ای که نشان‌دهنده اهمیت کارهای ارزشمند در مواجهه با موقعیت‌های خطرناک است تا مفهوم زندگی را در پرتو اخلاقیات و ارزش‌های اخلاقی تعریف کند. این کار اوج از خودگذشتگی و عشق مادرانه است که حتی مرگ را در مقابل وظیفه‌اش بی‌اهمیت می‌داند. کاری که به‌وضوح نمادی از انجام کاری ارزشمند است:

«الدُّخَانُ يُغَلِّفُ الدِّهْلِيْزَ، وَالنَّارُ تَلْتَهُمْ نُوبُ الْأُمِّ الرَّاكَضَةِ مِنْ جِهَةِ الْمَطْبِخِ. حَاوَلْتُ إِحْمَادَ النَّارِ، لَكِنْ دُونَ جِدْوَى، فَقَدَ التَّهْمَتِ أَلْسِنَتُهَا نِصْفَ الْبَيْتِ، وَكَادَتْ أَنْ تَحْيِلَهُ إِلَى رِمَادٍ. قَفَزَ الْجَارُ الشَّهْمُ إِلَى دَاخِلِ النَّيْرَانِ لِتَقَاذِهَا. أَخْرَجَهَا مِنْ بَيْنِ أَلْسِنَةِ اللَّهَبِ الْمُتَصَاعِدَةِ، لَكِنَّهَا أَقْلَتَتْ مِنْهُ وَعَادَتْ إِذْ تَذَكَّرْتُ بِأَنِّي مَارِلْتُ نَائِمًا فِي الْحَجْرَةِ. حَاوَلَ الرَّجُلُ أَنْ يَمْنَعَهَا مِنَ الْعُودَةِ إِلَى الدَّاخِلِ خَشْيَةَ سَقُوطِ السَّقْفِ عَلَيْهَا، وَ لَمْ يَفْلَحْ رَفَسَتْ بِأَبِ الْحَجْرَةِ بِرِجْلَيْهَا وَدَخَلَتْ» (همان: ۷۷).

ترجمه: دود راهرو را پر کرده بود. آتش لباس مادر را که داشت از سمت آشپزخانه می‌دوید می‌خورد. سعی کردم آتش را خاموش کنم، اما فایده‌ای نداشت، زیرا شعله‌های آن نیمی از خانه را در بر گرفته بود و نزدیک بود آن را به خاکستر تبدیل کند. همسایه شجاع برای نجات او به داخل آتش پرید. او را از میان شعله‌های بلند آتش بیرون کشید، اما وقتی به یاد آورد که من هنوز در اتاق خواب هستم، از دست همسایه فرار کرد و برگشت. همسایه سعی کرد مانع بازگشت او به داخل اتاق شود چون ترس ریزش سقف روی سرش وجود داشت، اما موفق نشد. مادر با پا به در اتاق زد و وارد شد.

در این قسمت، اقدام همسایه برای به خطر انداختن جاننش و تلاش برای نجات مادر نیز مثالی از انجام کاری ارزشمند است. این کار نشان‌دهنده اهمیت نوع‌دوستی و مسئولیت انسانی در لحظات بحرانی است. اگرچه در نگاه اول این اقدام ممکن است منفعلانه به نظر برسد، اما تنظیم دوربین برای ثبت لحظه‌ای که مادر زندگی فرزندش را نجات می‌دهد می‌تواند تلاشی برای حفظ خاطره‌ای ارزشمند و مستندسازی عشقی عمیق باشد. این لحظه قرار است یادآور ارزش فداکاری مادر باشد؛ ارزشی اخلاقی که معنای زندگی را در تقابل با تمامی گفتمان‌ها و مکاتب مختلف بشری به چالش کشیده است.

ویژگی اخلاقی دیگری که اُزهر جرجیس در پرتو آن زندگی را معنا کرده و از آن به‌عنوان درمان روح انسان‌های خسته یاد کرده است، پذیرش مهاجران پناهنده و القای آرامش و امنیت به آنان است. وی در خلال همین داستان، با اشاره به پذیرفتن عراقی‌های پناهنده در نروژ که از لحاظ انسانی کاری شایسته است، اخلاق را معنابخش زندگی و نجات‌بخش مستضعفان دانسته است:

«عَنِ النَّوْبِجِ وَ بِنَاطِلِيْهَا. أَسْهَبَ السَّابُّ فِي الْحَدِيثِ عَنِ مَا أَمْ هُنَاكَ، وَ عَنِ الْحُرْبِيَّةِ الَّتِي يَتَمَتَّعُ بِهَا الشَّعْبُ النَّوْبِجِي... الْمَسَاوَاهُ وَالْعِدَالَةُ وَالْأَمَانُ الْمَطْلُوقُ. شَعَرْتُ، مُصْغِيًا إِلَيْهِ، أَنَّهَا الْأَرْضُ الَّتِي أَبَحْتُ عَنْهَا وَأَحْلَمْتُ أَنْ أُدِيفَ بِتُرَابِهَا سَنَوَاتٍ عُمْرِي.

هَلْ يَحْصُلُ الْعِرَاقِيُّ عَلَى لُجُوءِ هُنَاكَ؟ قُلْتُ مُتَحَمِّسًا.

بِالْشَّكِّ، فَالْتُرْوِيحُ تُجِبُّ الْعِرَاقِيَّ. أَجَابَ بِنَثْقَةٍ (جرجیس، ۲۰۱۹م: ۶۱).

ترجمه: دربارهٔ نروژ و شلوارش. مرد جوان به‌طور مفصل دربارهٔ آنچه در آنجا اتفاق افتاد و دربارهٔ آزادی که مردم نروژ از آن برخوردارند صحبت کرد... برابری، عدالت و امنیت مطلق. همان‌طور که به او گوش می‌دادم، احساس کردم سرزمینی که در جست‌وجوی آن هستم و آرزو داشته‌ام سال‌های عمرم را در خاکش دفن کنم همان‌جا است. با هیجان گفتم: آیا یک عراقی می‌تواند در آنجا پناهندگی بگیرد؟ با اطمینان پاسخ داد: بدون شک، نروژی‌ها عراقی‌ها را دوست دارند.

در این قسمت نویسنده به چندین عامل و نمادهایی از ارزش‌های اخلاقی اشاره کرده است که هر انسانی دوست دارد از آنها برخوردار باشد. ارزش‌هایی که بیشتر جوامع و کشورها در پی ایجاد آن هستند؛ عواملی همچون آزادی، برابری و عدالت بین آحاد جامعه و مردم و همچنین نعمت بزرگ امنیت که خیلی از کشورها از آن برخوردار نیستند و کشور و مردم نروژ را برخوردار از این صفات دانسته است. درنهایت، به این نکته اشاره می‌کند که این ویژگی مثبت مردم نروژ و اخلاق‌مداری آنان موجب این امنیت و عدالت و پرمغز بودن مفهوم زندگی نزد آنان است.

نتیجه

معنادرمانی بیان‌شده در رمان النُّومُ في حقل الكرز ازهر جرجیس ناظر به نظام‌های ارزشی و تجربیاتی است که نه‌تنها موقعیت‌های فردی را در بر می‌گیرد، بلکه در پیوند با مفاهیم فراتری همچون تجربیات فرهنگی و فراملیتی زندگی را معنابخش تعریف کرده است. همچنین، تکیه بر تجربیات و عواطف برخاسته از ذات محض انسانی ابزاری معنابخش است که مواجهه با دشواری‌ها و تکانه‌های روحی را به آرامش و تعادل پیوند زده است. از دیدگاه ازهر جرجیس، در این داستان نیز تحمل رنج زمانی به معنادرمانی و درک حقیقت زندگی منجر می‌شود که در فحوای خودش رهایی از شرایط نامساعد و رسیدن به نقطهٔ امن رهایی از ناامنی، مرگ، کودک‌کشی و نسل‌کشی را داشته باشد، که البته این مسائل زائیدهٔ شرایط حاکم بر عراق در اشغال امریکا است. مواجهه با احساس گناه نیز در پرتو نگاه اخلاقی و ایثار برای آرامش و حمایت از هم‌نوعان معنا یافته است؛ به‌گونه‌ای که شخصیت اصلی داستان احساس گناه و شرم مرگ استعداد ادبی‌اش را در پرتو خدمت به دیگران معنا کرده است. مرگ مؤلفهٔ مهمی است که در این داستان با دو دیدگاه به آن پرداخته شده است. دیدگاه سنتی مبتنی بر عقاید دینی که مرگ را هم‌نشینی و هم‌جواری با رحمت خدا معنا کرده و بدین گونه معنادرمانی مدنظر ویکتور فرانکل را رقم زده است. اما دیدگاه دوم مبتنی بر پوچ‌گرایی است که مرگ را پایان‌بخش زندگی قلمداد کرده است تا درنهایت افسردگی، اعتیاد به الکل و احساس بی‌ارزشی را به بار آورد. ارزش‌های اخلاقی مطرح‌شده در داستان ازهر جرجیس به‌طور کامل همسو با معنادرمانی مدنظر ویکتور فرانکل است؛ زیرا انگاره‌ها و کردار شخصیت‌های داستان مبتنی بر مقاومت، عدالت، نوع‌دوستی، ایثار و ارزش‌های اخلاقی است که نه‌تنها موجب نجات بشریت می‌شود، آرامش و درمانی نهایی برای تمامی جسم‌های خسته و رنج‌کشیده نیز به شمار می‌آید.

منابع

- آزادی خواه، مطهره و مریم امیر ارجمند و ماندنا ها شمی، (۱۴۰۱ش)، «واکاوی مؤلفه‌های نظریه معنادرمانی ویکتور فرانکل در اشعار فروغ فرخزاد»، پژوهشنامه نقد ادبی و بلاغت، س ۱۱، ش ۴، صص ۱۰۹-۱۲۹.
- اسماعیل زاده، حسن و پرویز احمدزاده هوج و امیر فرهنگ دوست، (۱۴۰۲ش)، «کاوش روان‌شناسانه هویت در رمان «النوم في حقل الكرز» از اُزهر جرجیس براساس نظریه جیمز مارسیا»، لسان مبین، س ۱۵، ش ۵۴، صص ۸۹-۱۱۰.
- جرجیس، اُزهر، (۲۰۱۹م)، النوم في حقل الكرز، چ ۱، بیروت، دار الرافدین.
- جلیلیان، زهرا و محمدنبی احمدی، جهانگیر امیری و تورج زینی‌وند، (۱۴۰۲ش)، «نشانه‌شناسی زبان بدن در رمان النوم في حقل الكرز اثر اُزهر جرجیس»، پژوهش‌های زبان‌شناختی در زبان‌های خارجی، س ۱۳، ش ۱، صص ۲۰-۳۸.
- صیادانی، علی و یزدان حیدریور مرند، (۱۴۰۱ش)، «بازآرایی‌های زبانی در ترجمه رمان النوم في حقل الكرز اثر اُزهر جرجیس براساس الگوی هم‌ترازی فرهنگی مالون»، پژوهش‌های زبان‌شناختی در زبان‌های خارجی، س ۱۲، ش ۴، صص ۴۸۹-۵۱۴.
- عابد کهخا زاله، علی و محمد بارانی و مریم خلیلی، (۱۴۰۱ش)، «معنادرمانی در غزلیات نادم قیصاری براساس نظریه ویکتور فرانکل»، پژوهشنامه ادب غنایی، س ۲۰، ش ۳۹، صص ۱۹۳-۲۱۰.
- فرانکل، ویکتور، (۱۳۹۹ش)، آری به زندگی، ترجمه شهاب‌الدین عباسی، تهران، پارسه.
- فرانکل، ویکتور، (۱۳۹۰ش)، انسان در جست‌وجوی معنا، مترجم: مهین میلانی و صالحیان، تهران، درسا.
- فرانکل، ویکتور، (۱۳۹۰ش)، معنادرمانی (مبانی و کاربردهای معنادرمانی)، مترجم: مهین میلانی، تهران، درسا.
- فرانکل، ویکتور، (۱۳۶۶ش)، پزشک روح، مترجم: فرخ سیف بهزاد، تهران، درسا.
- فرانکل، ویکتور، (۱۳۷۱ش)، فریاد ناشنیده برای معنی، مترجم: مصطفی تبریزی و علی علوی‌نیا، تهران، یادآوران.
- نظری، راضیه، (۱۴۰۲ش)، «تحلیل زمان انگاره آرزوی جاودانگی در گفتن‌مان روانی النوم في حقل الكرز با تکیه بر نظریه ژرار ژنت»، مجله زبان و ادبیات عربی، س ۱۵، ش ۳۳، صص ۹۰-۱۰۶.
- یاحسینی، فاطمه و سهیلا موسوی سیرجانی و افسانه لطفی عظیمی، (۱۴۰۳ش)، «بررسی مؤلفه‌های شخصیت سالم در رمان سووشون براساس نظریه معنادرمانی ویکتور فرانکل»، پژوهشنامه ادبیات داستانی، س ۱۳، ش ۲، صص ۳۰۳-۳۲۶.

References

- Abedkekhkha Zhaleh, Ali and Mohammad Barani and Maryam Khalili, (2022), *Semantic therapy in Nadem Qaisari's sonnets based on Viktor Frankl's theory*, *Adab Ghanai Research Journal*, Volume 20, Number 39, pp. 193-210. [In Persian]
- Azadi Khah, Motahareh and Maryam Amir Arjmand and Mandana Hashemi, (2022), "Analyzing the components of Viktor Frankl's theory of semantic therapy in Forough Farrokhzad's poems", *Research Journal of Literary Criticism and Rhetoric*, Volume 11, Number 4, pp. 109-129. [In Persian]
- Frankel, Victor, (1987), *Soul Physician*, Farrokh Seif Behzad, Tehran, Dorsa. [In Persian]
- Frankel, Victor, (1992), *The Unknown Scream for Meaning*, Translated by Mustafa Tabrizi and Ali Alavinia, Tehran, Yadavaran. [In Persian]
- Frankel, Victor, (2011), *Sense therapy (Basics and Applications of Therapeutic Meaning)*,

- Translated by Mahin Milani, Tehran, Dorsa. [In Persian]
- Frankel. Victor, (2020), *Man in the Search of Meaning*, Translated by Mahin Milani and Salehian, Tehran, Dorsa. [In Persian]
- Frankel. Victor, (2020), *Yes to Life*, Translated by Shahabuddin Abbasi, Tehran, Parseh. [In Persian]
- Gergis, Azhar, (2019), *Elnum Fi Haghl al -Karaz*, Beirut, Dar al -Rafdin, First Edition. [In Arabic]
- Ismailzadeh. Hassan and Parviz Ahmadzadeh Havaj and Amir Farhang Dost, (2023), “psychological exploration of identity in the novel "Al-Noum fi Haql-e-Alkarz" by Azhar Jerjis based on James Marcia's theory”, *Lesan Mobin Magazine*, Volume 15, Number 54, pp. 89-110. [In Persian]
- Jalilian. Zahra and Mohammad Nabi Ahmadi and Jahangir Amiri and Toraj Zeinivand, (2023), “Semiotics of body language in the novel Al-Nomo Fi Haql Al-Karaz" by Azhar Jerjis”, *Journal of Linguistic Research in Foreign Languages*, Volume 13, Number 1, pp. 20-38. [In Persian]
- Nazari. Razieh, (2023), “Analysis of the Concept of Immortality in the Narrative Discourse "Al-Num Fi Haql Al-Karaz" based on Gerard Genet's Theory”, *Journal of Arabic Language and Literature*, Volume 15, Number 33, pp. 106-90. [In Persian]
- Sayadani. Ali and Yazdan Heydarpour Marand, (2022), “Linguistic rearrangements in the translation of Azhar Jerjis's novel Al-Num fi Haql al-Karaz based on Malone's cultural alignment model”, *Journal of Linguistic Research in Foreign Languages*, Volume 12, Number 4, pp. 514-489. [In Persian]
- Yahoseini. Fatemeh and Soheila Mousawi Sirjani and Afsaneh Lotfi Azimi, (2024), “An investigation of the components of a healthy personality in the novel Savuşun based on Viktor Frankl's theory of semantic therapy”, *Research in Narrative Literature*, Year 13, Number 2, pp. 303-326. [In Persian]

